

El revetler, una veu apagada **Tomeu Fons i Miquel, el darrer revetler de Manacor**

*Joana Domenge Mesquida, M. Margalida Sociés Valls,
Jaume Obrador Antúnez i Joan Lluís Sansó Riera*

És gairebé una obvietat afirmar que durant els darrers cinquanta anys a Mallorca tot ha canviat. Les transformacions diàries afecten les nostres terres, els nostres hàbits, costums, llengua i també les nostres tradicions.

D'una tradició perduda i difícil de recuperar –potser perquè tampoc no tendria sentit fer-ho– és del que volem parlar ara: els balls de bot o de pagès comandats per un revetler. Per això haurem de caminar cap enrere i situar-nos devers els anys 1940-1950. Ho farem guiats per en Tomeu Fons Miquel, el darrer revetler de Manacor, i la seva dona, na Bel Pasqual Servera. Sense les converses que hem tengut amb ells no hauria estat possible conèixer els detalls del paper que tenia el revetler en una ballada. Quedi constància, per tant, de la nostra gratitud.

El nom de revetler¹ deriva del mot revetla: la nit que precedeix una diada assenyalada de festa grossa.

I el revetler és l'organitzador de la ballada que es feia com a acte festiu. Endemés tenia l'honor de ballar el primer ball de la vetlada. Havia de ser, per força, una persona balladora i que entengués de ball. Per tal que aquest no mancabàs, en qualsevol moment havia d'estar disposat a ballar.

En Tomeu tenia 17 anys quan va començar a fer de revetler. Hi va exercir durant una quarantena d'anys. Començà a assumir aquest paper en balls de foravila i de qualque barriada. També s'encarregà d'enllestir balls de salers, de matances, balls de mes de Maria, etc.

Començarem parlant del paper que podia tenir el revetler en els balls familiars que, generalment, es feien a cases de foravila.

Fa cinquanta anys, Manacor (i gairebé tota Mallorca) era pagesa. Les formes de diversió, oci –o diguem-li com vulguem– s'han d'entendre, doncs, dins aquest context.

Durant l'hivernada els dies són curts i la jornada de feina més lleugera; per contra, la vetlada és molt llarga i és necessari trobar entreteniments. Ens conten que passaven el rosari, esclovellaven garroves, feien traves per als animals i contaven rondalles.

Una altra manera de passar l'estona i divertir-se era sonant i ballant.

D'al·lot en Tomeu vivia a Tortova i, amb els veïnats de s'Hort de n'Olesa, es reunien dos vespres per setmana per no estar tots sols: els vells xerraven i els joves ballaven.

Son pare era sonador de guitarra i cantador. Qualque vespre el ginyaven a treure la guitarra i ell, amb els seus germans i germanes, ballaven amb els veïnats. Provaven de fer els punts i mudances que havien vist a les ballades i fins que no els sortia bé no pensaven en la son.

Aquesta era l'escola de ball del món pagès mallorquí d'antany, basada en l'autoaprenentatge i amb el mimetisme, la pràctica i el mestratge d'algun major que podia corregir o ensenyar qualche punt nou.

Als balls de foravila, si l'amo era ballador, ell mateix feia de revetler. Si volia moure ball a ca seva i no sabia ballar, havia de cercar-ne un.

El ball es feia dins les cases, a l'aiguavés de davant, generalment el més espaiós i més lliure dels espais de les cases pageses. Feien una mica de rotlada amb bancs de fusta o cadires on s'asseien les dones i les balladores.

Òbviament es reservava un lloc per als sonadors. Perquè poguessin pegar un glopet de tant en tant, els oferien una botella de suc: herbes dolces o mesclat.

Si l'amo de la casa sabia ballar, ell mateix i la madona obrien el ball.

Només ballaven al mateix temps una o dues colles i la feina del revetler era donar el torn a les colles que havien de ballar. Començava pel cap on s'hi solia seure la dona de més edat o la millor balladora i, seguint un ordre, donava el torn a les altres, fins tancar la volta a l'aiguavés. Diu en Tomeu que d'aquesta manera no s'embullava el ball i seguit-seguit hi havia balladors enmig de la rotlada.

Els nins no ballaven enmig del rotlo perquè no en sabien. Els entretenien, quan els balladors estaven cansats de ballar o els sonadors i cantadors descansaven, amb uns jocs pensats per a ells. Si la madona havia fet bunyols o tenia paciències, convidava els qui s'havien aplegat al ball.

En Tomeu ens parla també "d'esbucar balls". Les rivalitats entre veïnats i quadrilles, o les ganes de gresca dels jovenells els empenyia a esbucar balls. No es tractava tant d'un posicionament en contra del ball com d'una forma de divertiment i de manifestació de superioritat entre rivals.

En aquell temps en què no hi havia corrent elèctrica i se servien d'un llum d'oli o

de carbur, els joves agafaven de davall un porxo dues o tres coa-roges i les amollaven dins el ball. Aquells animalons envoltaven el llum i amb el volateig l'apagaven. I ja tenim el ball esbucat!

De fet, només esbucaven balls a foravila. Els balls dels pobles, els feien en diades assenyalades com la revetla del patró i no suscitaven aquestes balandrines.

Altres formes d'esbucar balls també eren possibles i duites a la pràctica, com ens ho recorda Damià Duran² a la seva *Roda de floklora pagès*: «De vegades els esbucadors del ball, en cas de no quedar satisfets de les seves impertinències –sopar gratis enmig de la rotlada del ball, triar l'al·lota que desitjaven, rompre l'ordre dels balls, etc.– a més d'apagar el llum d'una trompada, s'entretien a amollar una grapada de mosques d'ase sobre els peus o devers els turmells de les dones. [...] aquestes són molt enganxoses i aferradisses. Piquen fort, pujant cap a la cuixa, i incomodaven les dones».

Els balls de festes

Tal vegada el paper i les atribucions del revetler són més clares i evidents quan sortim estrictament de l'àmbit familiar de la pagesia.

Per les festes grosses de Manacor, o sigui, sant Jaume i sant Domingo, s'organitzaven balls i en Tomeu era cridat per fer de revetler.

Aquest càrrec pot ser vist com l'única reminiscència d'un grup que administrava la festa, integrat endemés per un clavari, dos sobreposats i un escrivà. En un futur serà necessari espigolar les fonts històriques per veure com antany s'organitzaven tradicionalment les ballades i quines atribucions tenia cadascuna d'aquestes figures.

Diu en Tomeu que ell s'havia de cuidar de tot: des de cercar un electricista que posàs una filera de bombilles per il·luminar la rotlada del ball fins a col·locar els bancs fent una rotllana i les cadires per als sonadors.

El primer revetler de qui té memòria en Tomeu va ser l'amo Aleix, que encara tenia una responsabilitat més gran, perquè llavors els balls s'encantaven. O sigui, s'havia de pagar per ballar.

Ens ho recorda Salvador Galmés³ en una bella evocació literària de la seva novel·la *Flor de Card* on el revetler, en una atmosfera de llum esmorteïda, literalment rifa o subhasta el ball al qui en dóna més: «El revetler havia començada sa tasca de bell nou. Tenia la dotzena a set reals. En Jaumet hi deia. De mig en mig la hi pujaren fins a dotze. Ell la posà a tretze. Era hora de lliurar-la.

-Tretze reals a la una...! Tretze reals a les dues...! Tretze reals a les tres!»

Tanmateix, serà bo recordar, encara que signifiqui fer crònica negra, que hi havia

grups violents que movien bregues i que les autoritats o l'església arribaren a prohibir temporalment els balls. Se sap, per exemple, que a Manacor, a un ball de carnaval al Teatre Principal a començament del segle XX (1935, en temps de la República), fins i tot mataren un jove que feia de forner a Ca'n Ribot per haver ballat amb una al·lota que s'havia negat a ballar amb un altre. Rivalitats, gelosies, competència, passions exaltades podien conduir a aquests extrems!

Tornant a en Tomeu, la nostra font d'informació, ens diu que els doblers recaptats servien per pagar els sonadors. El que sobrava se solia destinar a comprar bancs, cadires i altres coses necessàries perquè es poguessin fer ballades ben vitenques.

“Au, Ferrinet, no te facis enfora que a l'instant hauràs de ballar”. D'aquesta manera l'amo Aleix se solia adreçar a en Tomeu quan intuïa que hi hauria un buit de balladors. És així que no va haver de pagar mai! A més, no feia falta que el pregassin gaire; ell reconeix que mai no li ha faltat ballera.

Després de l'amo Aleix, en Tomeu recorda dos revetlers més: l'amo en Miquel “Pi-piu” i l'amo en Barbassa. Posteriorment, ell va agafar el maneig dels balls de Manacor, empès sobretot per en Miquel “Clavet” i en Tomàs Bosch.

La seva etapa de revetler no coincidiria amb un moment de bonança dels balls de bot. Anaven a la baixa, i fins i tot estava mal vist que els homes ballassin. Conseqüentment durant uns anys varen curtejar els balladors.

Recorda només un bon ballador, en Biel “Coca”, que ballava, ens diu, amb castanyetes (senyal que no devia ser gaire corrent!). En canvi, li vénen al cap un esplet de bones balladores manacorines: na Catalina “Banyeta”, n'Angelina, na Catalina de “can Blanquer”, na “Cortaneta”, n'Andreu de “So na Moixa”, n'Antònia Roman. En Tomeu comenta que n'hi havia qualcuna d'aquestes que no posava cap peu en fals! Una manera de dir que la seva habilitat, gràcia o perfecció tècnica era gairebé total.

Quan ja hagué passat els temps en què els balls s'encantaven, els sonadors eren pagats amb els doblers trets d'una rifa que es feia quan canviaven la colla de sonadors o quan hi havia un descans.

Els homes eren sonadors de guitarra i guitarró, cantadors i balladors. Hi va haver cantadors, com l'amo en Jordi Gorrió (de veu potent), que no acceptaren les novetats tècniques i deixaren de cantar quan es varen començar a introduir els micròfons. L'amo en Toni Fai també era conegut com a bon sonador i cantador.

Per contra, les dones només solien ballar. És un reflex més de les limitacions o restriccions que s'imposaven a les dones d'antany en les activitats públiques.

La primera dona que en Tomeu recorda haver sentit cantar als balls de foravila va ser n'Andreu de So na Moixa. Na Francisca Cotana va donar el bot a les places públiques.

Com que les ballades de les festes eren molt concorregudes, la feina del revetler era major que en els balls familiars. Hi compareixia gent de fora poble, bones balladores que tenien molts de pretendents i dur un ordre precís era tasca del revetler, comenta en Tomeu.

També era un compromís seu (o d'algun *companyero*), ballar amb les mitges balladores o al·lotes que no en sabien gaire. Altrament no s'haurien aixecat de la cadira en tota la vetllada.

Aquests balls estaven reservats a gent gran. Eren els mateixos pares els qui es cuidaven que no hi hagués cap infant enmig del rotlo, perquè ningú no es pogués fer mal.

Devers l'any 50 es varen començar a fer balls cada diumenge a l'avinguda de na Camel·la. De bell nou, ell en va ser el revetler.

Fins i tot a la darrerria dels anys 80 o començament dels 90, quan els dissabtes es feien ballades a la plaça del Mercat, va reviscolar la figura del revetler que, com no!, va ser en Tomeu.

Aleshores recorda que per satisfer la ballera dels més petits es feien tres balls per als grans i un per als petits, i així successivament.

Potser, però, en aquest moment la figura del revetler ja no tenia raó de ser. Feia uns anys que havien començat a proliferar pertot arreu escoles de ball i la gent que aprenia a ballar volia introduir-se aviat a la festa.

Era més important la participació i popularització que no l'exhibició d'una o dues colles de bons balladors.

Una figura d'autoritat com la del revetler que organitzava, comandava, jerarquitzava, deia a qui li tocava ballar, no tenia cabuda en ballades cada vegada més massificades, animades per grups de música cada cop més professionals, finançats per ajuntaments.

La festa, com tot, canvia amb els temps i s'adapta a les noves formes de diversió. Gràcies als canvis o a la capacitat d'adaptació, festes com les ballades han trobat el seu lloc dins la societat mallorquina actual i n'ha quedat garantida la seva pervivència.

La nostra mirada cap al revetler no vol ser en absolut nostàlgica. Només hem intentat fer memòria d'aquesta figura per rescatar-la de l'oblit i recordar com s'organitzaven els balls antany.

Tanmateix és un reflex d'una manera de fer les coses, d'una forma casolana i personal d'organitzar uns balls de bot que, per sort, al llevant de Mallorca han sobreviscut.

Tant en ballades particulars com en balls públics encara hi tenen cabuda colles

de sonadors de jotes, mateixes i copeos que fan sortir a rotlo la gent que es manté més fidel a la tradició.

Sense necessitar revetler que dugui el maneig, aquesta gent –a la qual voldríem retre un sentit homenatge– representa la vigència d'una tradició i d'una manera de ballar més genuïna que la que podem ensenyar a les escoles de balls.

NOTES

¹ Alcover/Moll, 1983, Tom IX, 468

² Duran, 1989, 189-190

³ Galmés 1983, 81

L'arxiu històric de Manacor al segle XVIII, una perspectiva lingüística

Toni Lluís Reyes Duran

Introducció¹

La història de l'arxivística i la història dels arxius constitueixen encara actualment una branca d'estudi en moltes ocasions secundària i poc atractiva per als investigadors.

La paraula *arxiu* prové del llatí *archivum* i aquest del grec *archeion*, i és el concepte que servia, en un principi, per designar el moble o local on es guardaven aquells documents o escrits que interessava conservar i tenir a disposició de qualcú. El nom passà ben aviat a designar el contingut, és a dir, el contingut de peces que s'hi conservaven. D'aquí és fàcil deduir que els arxius són tan antics com la societat mateixa, ja que totes les civilitzacions amb una mínima organització social i econòmica han mostrat la necessitat de tenir i conservar instruments legals i jurídics per donar testimoni de les seves possessions i drets.

L'arxiu reflecteix, doncs, la vida i els costums de les societats. Per això, nosaltres ens hem endinsat en els arxius històrics de Manacor del segle XVIII per analitzar l'estatus que la llengua catalana tenia en aquells moments.

Hem diferenciat el treball en dos grans blocs: l'arxiu de la parròquia i l'arxiu municipal. Manacor disposà durant aquest segle de tres institucions que guardaven els documents. Per una part, el de la Cúria del Batle Reial i el del primitiu Consell de la Universitat, precedents del que hores d'ara coneixem com a Arxiu Històric Municipal de Manacor. I, per l'altra, el de la parròquia de Manacor, lligat en certa manera als dos anteriors no només pel fet que gaudí d'una millor organització i custòdia, sinó perquè un petit nombre dels seus documents passà a mans municipals gràcies al paper que aleshores les corporacions locals jugaven en el manteniment dels temples i d'algunes confraries.